Analiza antropologică a osemintelor din groapa comună de la Horlești, județul Iași (România)

Robert Daniel Simalcsik[1]

Rezumat. Descoperirea gropii comune de la Horlești (județul Iași) este mărturia istoriei frământate a acestor locuri. Ea a fost încadrată cronologic, conform datării cu ^{14}C, între anii 1400-1800 p. Chr. Fragmentarea excesivă a materialului osteologic a făcut grea analiza antropologică, dar, spre surprinderea noastră, am descoperit lucruri uimitoare. Decedații au avut parte de moarte violentă, conform traumatismelor decelate pe oasele craniene și postcraniene și au vârste la deces cuprinse între 20-50 de ani. Numărul minim de indivizi înregistrabil este de 99. Marea majoritate a înhumaților sunt de sex masculin și prezintă, în ansamblu, un tablou tipologic asemănător cu cel al unor necropole sincrone din perioadele de domnie ale lui Petru Rareș și Dimitrie Cantemir. Leziunile cauzatoare de moarte au fost provocate de arme tăioase, săgeți și proiectile. Înhumarea a fost făcută fără obiecte funerare, în grabă și fără atenție pentru decedați, indivizii fiind deposedați de bunurile ce puteau supraviețui în timp. Cel mai probabil, decedații sunt învinșii unei confruntări militare.
Cuvinte cheie: groapă comună medievală, traumatisme, număr minim de indivizi, analiză paleoantropologică.

Anthropological analysis of the Horlești mass grave bones, Iași County (Romania). The discovery of the Horlești mass grave in Iași County is the proof of the troubled history of these areas. It was chronologically framed based on the ^{14}C analysis between the 1400s and the 1800s AD. The excessive fragmentation of the osteological material made the anthropological analysis difficult, but to our surprise, we discovered fascinating things. The deceased had a violent death, as shown by trauma detected on the cranial and postcranial bones, and had, at the time of death, ages between 20 and 50 years. The minimum number of individuals is 99. The great majority of those buried are males and present, as a whole, a typology similar to the one of synchronous necropolises from the times of the rule of Petru Rareș and Dimitrie Cantemir. The death-causing lesions were produced by sharp weapons, arrows and projectiles. The burial was made without burial goods, in a rush and without paying any attention to the deceased, the individuals being stripped of the goods that could have survived the passing of time. The individuals are the defeated of a military confrontation, most likely.
Keywords: medieval mass grave, trauma, minimal number of individuals, paleoanthropological analysis.

[1] Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov" Academia Română – Filiala Iași; robyboy2@yahoo.com

CC BY NC SA

Introducere

În localitatea Horlești de pe raza comunei Rediu (județul Iași), într-o gospodărie, cu ocazia unor săpăturii de amenajare a canalizării, a fost descoperită o groapă comună cu foarte multe resturi osoase de proveniență umană și câteva oase de animale. Locul descoperirii de află pe drumul județean DJ282/DJ646, pe direcția Iași-Gropnița, într-o zonă pe care localnicii o numesc *Hățaș* (**Fig. 1**).

Participarea la cercetarea de teren cu ocazia descoperirii și apoi analiza antropologică detaliată a osemintelor umane le-am realizat la rugămintea Prim-procurorului militar Gheorghe Prelipcean, care, prin amabilitatea domniei sale, a făcut tot posibilul să beneficiem de cele necesare, respectiv, de un spațiu în cadrul Parchetului Militar de pe lângă Tribunalul Militar Iași, amenajat ca laborator și de personal pentru manevrarea și inventarierea pachetelor cu resturi osoase. Un sprijin deosebit l-am avut și din partea Prim-procurorului militar adjunct Irinel Rotariu, care a asigurat transportul osemintelor și al materialelor necesare în spațiul amenajat pentru această deosebită situație. Demn de menționat este faptul că Procuratura Militară era interesată de această analiză, deoarece în acea zonă au fost bătălii în cel de al Doilea Război Mondial, iar pe acolo a trecut chiar linia frontului. Mărturie în acest sens sunt resturile metalice (tuburi de cartușe, gloanțe, șrapnele) descoperite în solul ce acoperea groapa comună (Bolohan *et alii* 2016, p. 408, p. 411).

Săpăturile arheologice au fost efectuate de către Conf. Dr. Neculai Bolohan de la Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași.

Fig. 1. Localizarea geografică a descoperirii (https://www.google.com/maps/place/Horlești)
Fig. 1. The geographical location of the discovery

Contextul istoric

În urma analizelor cu ^{14}C, suportate financiar de către Procuratura Militară, pe baza a patru probe recoltate de la patru indivizi și a rezultatelor interpretate de către arheologul N. Bolohan, rezultă că înhumarea a avut loc între anii 1400-1800 p. Chr. Mai exact, înhumarea nu s-a produs mai devreme de anul 1450 și nu mai târziu de anul 1650 p. Chr. (Bolohan *et alii* 2016, p. 414). În lucrarea semnată de Bolohan *et alii* (2016), bazându-se pe faptul că subiecții analizați (doar *in situ*) aveau traumatisme severe cauzatoare de moarte, autorii presupun că groapa comună poate fi atribuită campaniilor otomane din timpul lui Petru Rareș, care a domnit în Moldova în două perioade (anii 1527-1538 și 1541-1546), mai exact, în anul 1538, când Suleyman Magnificul a ocupat teritoriul Moldovei și zona Iașilor, pe care a devastat-o (Bolohan *et alii* 2016, p. 415). Totuși, autorii fac remarcat faptul că, din cauza contextului funerar și lipsei oricărui artefact ce poate furniza informații utile, datarea este nesigură (Bolohan *et alii* 2016, p. 416), astfel încât perioada înhumării acestor indivizi poate fi și mai târzie.

Descriere generală

La data de 19 septembrie 2015, în timpul construcției unei case pe raza localității Horlești (**Fig. 1**) din județul Iași, a fost descoperită o groapă comună cu un bogat material osteologic uman. Pe lângă osemintele umane, s-au mai descoperit și câteva oase de mamifere mari (bovine și cabaline).

Groapa comună avea, după decopertare, un aspect răvășit, cel mai probabil din cauza faptului că se afla la suprafață și a fost afectată de lucrările agricole cu arătură profundă ce au avut loc în acea zonă de-a lungul timpului. Totuși, după îndepărtarea pământului se puteau vedea calotele craniene și oasele lungi amestecate. Am putut remarca faptul că defuncții au fost aranjați unii peste alții în poziție semișezândă, cu picioarele spre centrul gropii, în decubit dorsal sau lateral (**Fig. 2**). În majoritatea cazurilor, cei de deasupra aveau capul pe pieptul celui de dedesubt. Aranjarea cu relativă minuțiozitate a fost făcută pentru a ușura munca groparilor, de a ocupa și de a folosi cât mai bine acel spațiu.

Demn de remarcat este și faptul că groapa comună era foarte tasată și fundul acesteia nu era plan, ea fiind mai adâncă în partea de nord-est, probabil pentru a facilita transportul defuncților și depunerea acestora. Rămășițele scheletice fiind pe toată suprafața gropii, din margine în margine, presupunem că groapa a fost calculată pentru un minim efort.

Material și metodă

Materialul osteologic uman pe care l-am studiat provine dintr-o groapă comună și era extrem de fragmentat și amestecat, atât *in situ*, cât și în pachetele în care a

Fig. 2. Aspecte generale de suprafață
Fig. 2. General aspects and overview

Fig. 3. Vedere *in situ* (stânga) și aspecte din pachete (dreapta)
Fig. 3. *In situ* view (left) and packed view (right)

fost ambalat de către arheologi (**Fig. 3**). Acesta a fost etichetat de către arheologi și ambalat în cutii de carton, saci de rafie și de polietilenă și adus pentru analiză de către lucrătorii Parchetului Militar Iași. Studiul materialului pus la dispoziție de către Parchetul Militar a fost făcut integral, nelăsând nici un pachet neinventariat și neanalizat. Au fost analizate peste 150 de pachete ce însumau o cantitate impresionantă, de aproximativ 12 metri cubi, de oseminte umane. Analiza a fost făcută atât morfoscopic, cât și dimensional-metric, conform tehnicilor utilizate în paleoantropologie.

În rarele cazuri, acolo unde starea de conservare a permis, materialul osteologic a fost reconstituit pentru o mai bună analiză și interpretare, pentru a ne face o idee de ansamblu a ceea ce reprezintă această groapă comună, atât din punct de vedere antropologic, cât și pentru elucidarea contextului social-istoric.

Elementele scheletice au fost identificate și sortate anatomic, apoi s-a stabilit lateralitatea și atribuirea individuală a oaselor (White, Folkens 2005, p. 75-308). S-a înregistrat starea de conservare a materialului scheletic (Connell 2008), starea de reprezentare (Buikstra, Ubelaker 1994, p. 5-8) și modificările tafonomice (Buikstra, Ubelaker 1994, p. 95-106).

În cazul indivizilor juvenili (cu vârsta cuprinsă în intervalul 14-20 ani), estimarea vârstei biologice în momentul decesului s-a realizat, ținând cont de următorii indicatori: stadiul de erupție a dentiției definitive (gradul de mineralizare a coroanelor și gradul de formare a rădăcinilor dinților care erup după vârsta de 12 ani), gradul de osificare a epifizelor la diafize, gradul de concreștere a discurilor la corpurile vertebrale și lungimea componentelor scheletice apendiculare, inclusiv pe baza standardelor de lungime prelevate prin metoda măsurătorilor (radiografice) (Maresh 1970; Moorrees *et alii* 1963; Ubelaker 1979, p. 82-93; Schaefer *et alii* 2009).

Pentru indivizii adulți (cu vârsta trecută de 20 de ani), estimarea vârstei biologice în momentul decesului s-a realizat prin analiza următorilor indicatori: obliterarea suturilor craniene, gradul de uzură a suprafețelor de masticație, prezența și gravitatea fenomenelor patologice dentare (căderea *antemortem* a dinților, resorbția marginilor alveolare, instalarea parodontozei), modificările degenerative de la nivelul suprafețelor de articulație (în mod special al faciesului simfizar de la nivelul oaselor coxale și al suprafeței sacro-iliace), modificarea țesutului spongios de la nivelul meta-epifizar proximal al humerusului și femurului și existența unor procese patologice ce pot fi legate de înaintarea în vârstă (Périer 1935; 1949; Nemeskéri *et alii* 1960; Ferembach *et alii* 1979; Ubelaker 1979, p. 72-80; Smith, Knight 1984; Buikstra, Ubelaker 1994, p. 15-46; Mays 1998, 33-73; Schmitt 2005; Latham, Finnegan 2010).

Determinarea sexului s-a realizat prin combinarea observațiilor morfoscopice cu datele dimensionale prelevate, luând în considerație următoarele: aspectul general al neurocraniului și viscerocraniului (forma frunții și gradul de înclinare

a acesteia, grosimea marginilor supraorbitare, dimensiunea și volumul proceselor mastoide, aspectul zigomaticelor), caracteristicile mandibulei, grosimea oaselor, dezvoltarea reliefului osos, caracteristicile centurii pelviene, dimensiunea suprafețelor de articulație, dezvoltarea inserțiilor musculare și robusticitatea/gracilitatea osaturii (Stradalova 1975; Ferembach *et alii* 1979; Ubelaker 1979, p. 93-114; Buikstra, Ubelaker 1994, p. 15-46; Mays 1998, p. 33-73; Bruzek 2002; Walrath *et alii* 2004; Blanchard 2010).

Statura scheletică probabilă a fost calculată după lungimea oaselor membrelor superioare și inferioare întregi sau întregite prin reconstituire (Manouvrier 1892; Pearson 1899; Breitinger 1938; Trotter, Gleser 1951; 1952; 1958; Bach 1965). Valoarea medie finală a fost încadrată în categoriile corespunzătoare fiecărui sex (Alexeev 1966, p. 221-249).

Au fost determinate traumatismele și patologiile, atât la nivel dentar, cât și osos (Mays 1998, p. 102-181; Aufderheide, Rodriguez-Martin 1998, p. 19-200, p. 305-316, p. 357-423; Ortner 2003, p. 119-639; Mann, Hunt 2005, p. 19-230; Roberts, Manchester 2007, p. 44-262; Katzenberg, Saunders 2008, p. 299-410; Brickley, Ives 2008, p. 41-260; Waldron 2009, p. 24-248; Barnes 1994, 2012; Mann *et alii* 2016).

Determinarea tipului antropologic a fost posibilă doar în situațiile în care starea de conservare, gradul de reprezentare a scheletului și prezența trăsăturilor caracteristice avute la dispoziție au permis acest diagnostic. Tipul antropologic a fost apreciat după clasificarea elaborată de Cheboxarov 1951 (Boev 1972), dar și după alte metode recomandate și completate cu aspecte speciale de ordin taxonomic (Eickstedt 1934; Bunak *et alii* 1941; Vallois 1944, 1953; Stevens Coon 1954; Biasutti 1959; Baker 1974; King 1981). Complexul de caractere dimensionale și conformative a fost analizat tipologic, folosind metoda de punctare semnată de E. von Eickstedt (Eickstedt 1934).

Ținând cont de contextul în care au fost descoperite oasele analizate, dar și de faptul că resturile erau amestecate, studiul demografic a impus calcularea numărului minim de indivizi (NMI) – cel mai mic număr estimat de subiecți care contribuie la formarea unei serii scheletice. Pentru calcularea NMI, au fost identificate părțile anatomice, stabilindu-se apoi lateralitatea celor pare. S-a ținut cont de stadiile de dezvoltare (subadult, adult), de caracteristicile morfoscopice ale fiecărei zone anatomice (robusticitatea, grosimea peretelui osos), aceste din urmă observații ajutându-ne în stabilirea, chiar dacă subiectivă într-o oarecare măsură, a incompatibilității fragmentelor. Au fost notate, pe categorii de vârstă (subadulți și adulți), toate elementele scheletice identificate, pentru a determina „cel mai frecvent element scheletic" (Buikstra, Ubelaker 1994, p. 9; Mays 1998, p. 26-32; Ubelaker 2002; Adams, Konisberg 2004; 2008; Bello 2005; Byrd, Adams 2011; Ambacher *et alii* 2016).

Analiza antropologică

Estimarea vârstei la deces

Vârsta biologică la deces a fost estimată pe elemente disparate, datorită faptului că nu s-a putut recupera nici un individ cu scheletul cât de cât întreg din amestecul de material osos. Pentru majoritatea indivizilor, vârsta la deces a fost stabilită ca făcând parte din intervalul 20-50 de ani. Au fost identificate două femure și un humerus de la trei indivizi la care gradul de osificare a epifizelor la diafize ne-a indicat că au vârsta biologică cuprinsă între 14-16 ani.

La majoritatea scheletelor de adulți vârsta a putut fi aproximată și cu ajutorul resturilor mandibulare ce aveau dentiția în poziție anatomică (**Fig. 4**), iar acest aspect ne-a certificat încadrarea în categoria de vârstă corespunzătoare.

Determinarea sexului

Determinarea sexului, ca și în cazul estimării vârstei la deces, a fost realizată pe oase disparate, cu relativă dificultate, deoarece nu am avut posibilitatea de a analiza întregul ansamblu de factori morfoscopici ai unui individ; craniile erau

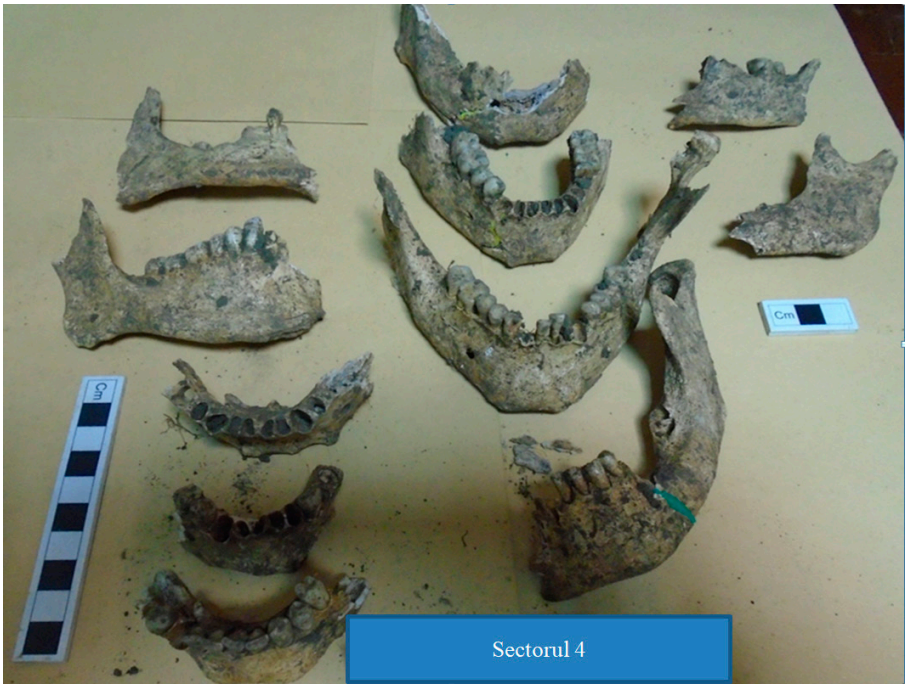

Fig. 4. Mandibule (masculine)
Fig. 4. Mandibles (males)

Fig. 5. Cranii masculine; M31 cu traumatism facial, M161 cu elemente Mongoloide
Fig. 5. Male skulls; M31 with facial trauma, M161 with Mongoloid features

foarte degradate și friabile, iar cele reîntregibile, notate de arheolog ca aparținând mormintelor nr. 36 și nr. 161, au fost atribuite unor indivizi maturi de sex masculin (**Fig. 5**).

Relevante au fost elementele disparate și datele dimensionale pentru fiecare element scheletic în parte. Astfel, probele ce au putut fi analizate ne-au indicat, cu destulă precizie, că un procent covârșitor dintre indivizii înhumați în această groapă comună aparțin sexului masculin. Remarcabil este faptul că la fragmentele osoase unde am avut dubii în determinarea sexului, există șansa ca acele părți de schelet luate în calcul să aparțină unor bărbați mai gracili. Nu excludem prezența unor resturi osoase feminine.

Numărul minim de indivizi (NMI)

Acest indicator a fost calculat prin inventarierea directă (numărare) a resturilor osoase, din toate pachetele avute la dispoziție. Au fost identificate părțile anatomice și reconstituite, pentru o inventariere cu acuratețe sporită, stabilindu-se apoi lateralitatea celor pare. Nu a fost lăsat nici un os neinventariat. Rezultatele au fost înregistrate și înscrise în Tab. l.

Numărul minim de indivizi a fost stabilit pe baza inventarierii oaselor pereche (femure) și nepereche (frontal, occipital și mandibulă), care s-au dovedit a fi cele mai rezistente în timp. A fost înregistrat „cel mai frecvent element scheletic" (Buikstra, Ubelaker 1994, p. 9; Mays 1998, p. 26-32; Ubelaker 2002; Adams, Konisberg 2004; 2008; Bello 2005; Byrd, Adams 2011; Ambacher *et alii* 2016).

În urma acestei inventarieri, a fost estimat numărul minim de indivizi, care este de 99. Dar cantitatea considerabilă de resturi indeterminabile (cu fragmentare accentuată) ne poate indica posibilitatea ca numărul de indivizi să fie ceva mai mare.

	Femur	Frontal	Occipital	Mandibulă
Numărul de probe în care s-a regăsit porțiunea anatomică	134	66	60	53
Numărul de piese osoase	195 (98 de pe stânga + 97 de pe dreapta)	99	86	79
Numărul total de indivizi	98 (195/2)	99	86	79

Tab. 1. Inventar osteologic al oaselor nepereche și pereche
Table 1. Osteological inventory of paired and singular bones

Tipologie

Determinarea tipului antropologic a fost posibilă doar în situațiile în care starea de conservare, gradul de reprezentare a scheletului și prezența trăsăturilor caracteristice pe elementele osoase au permis acest diagnostic. Precizăm că am inventariat caracterele tipologice la nivelul întregii gropi comune, acestea fiind surprinse la elementele osteologice nedegradate sau în situațiile în care a fost posibilă reconstituirea. Aceste tipologii au fost consemnate cu puncte (**Tab. 2**) și însumate au creat un tablou tipologic general al acestor indivizi.

Astfel, tipul antropologic dominant este cel mediteranoid, cu 112 puncte/elemente, ce reprezintă 41% din total, urmat de un număr egal de elemente la tipurile dinaroid și est-europoid (ostic), care însumează fiecare câte 45 de puncte/elemente, cu o pondere de 16,5%. Tipul nordoid este pe poziția a treia, cu un număr de 31 de puncte, ceea ce reprezintă 11,4% din total, urmat de tipul proto-europoid, cu 27 de puncte și o pondere de 9,9%, apoi de elementele alpinoide, cu 8 puncte, reprezentând 2,9%. Remarcăm faptul că tipul mongoloid este prezent cu un număr de 5 puncte (1,8%).

	Mediteranoid	Proto-europoid	Alpinoid	Dinaroid	Nord	Est-europoid (ostic)	Mongoloid
Total Puncte	112	27	8	45	31	45	5
%	41,0	9,9	2,9	16,5	11,4	16,5	1,8

Tab. 2. Tabloul tipologic general
Table 2. Typological overview

Remarcabil este faptul că există elemente mongoloide (**Fig. 6**), ceea ce poate fi un indiciu important pentru datarea acestei gropi comune și plasarea ei în perioada medievală a domniilor lui Petru Rareș. În secolul al XVI-lea au mai fost semnalate elemente mongoloide și în necropola de la Traian (Necrasov, Cristescu 1957, p. 84-

104). De asemenea, există posibilitatea cronologică ca osemintele să fie mai târzii (ceea ce corespunde și datării cu ^{14}C), posibil din perioada domniei lui Dimitrie Cantemir, mai exact din perioada campaniei de la Prut, campanie desfășurată în Principatul Moldova în vara anului 1711 de armata rusă, sub conducerea lui Petru I împotriva Imperiului Otoman, aceasta fiind parte a războiului ruso-turc din anii 1710-1713. La sfârșitul acestei campanii, la 27 iunie 1711, a fost adus, de la Isaccea, Nicolae Mavrocordat, pe care marele vizir l-a făcut Bei la Iași. Decedații acestei gropi comune pot proveni dintr-un pogrom, ca repercusiune a acestei campanii, conform elementelor mongoloide ce sunt semnalate în cadrul populațiilor medievale târzii și în alte zone nu foarte îndepărtate din Moldova, de exemplu la Săbăoani (județul Neamț), în necropola din sec. XIV-XVII (Simalcsik 2018, p. 139), cu un procent ceva mai ridicat de 2,8%.

Statura scheletică (talia)

Înălțimea indivizilor a fost calculată pe baza măsurării lungimii a 46 de femure, 18 tibii, 22 de humerusuri și 14 cubitusuri. Astfel, statura scheletică (talia) medie se încadrează în categoria supramijlocie masculină.

Traumatisme

De la început trebuie să precizăm că toate oasele aduse spre studiu erau fragmentate *postmortem*. După cum precizam anterior, acest fapt se datorează lucrărilor agricole din ultimele decenii efectuate în acea zonă.

Așadar, am analizat traumatismele produse *perimortem*, care sunt numeroase și impresionante, acolo unde au putut fi surprinse pe oasele mai întregi sau reconstituite. Remarcabil este faptul că majoritatea covârșitoare a rănilor sunt provocatoare de moarte, deci sunt incompatibile cu viața, iar pe anumite oase am putut surprinde urme de lovituri multiple aplicate în aceeași zonă (**Fig. 6**).

Fig. 6. Traumatisme craniene multiple
Fig. 6. Multiple cranial traumas

Fig. 7. Traumatisme craniene
Fig. 7. Cranial traumas

Au fost înregistrate două categorii de răni, unele provocate de arme albe (săbii, pumnale arcuri și arbalete), prin înțepare sau tăiere și altele provocate de arme de foc.

Cele mai elocvente exemplificări sunt rănile de la nivelul regiunii cefalice, care se pot împărți în două categorii.

Prima categorie este cea a rănilor provocate de obiecte tăioase, pe direcția de sus în jos, atacatorul stând pe o poziție mai înaltă (posibil călăreț) față de persoana atacată. Aceste lovituri provoacă traumatisme craniene specifice, cu leziuni ale oaselor frontale si parietale (**Fig. 7**).

Au fost înregistrate și lovituri cauzatoare de moarte, aplicate de la același nivel, cea mai impresionantă fiind cea aplicată peste oasele feței, din lateral, paralel cu solul. Această lovitură a distrus malarul drept, partea inferioară a orbitei drepte și oasele nazale, zgâriind arcada superioară stângă (**Fig. 5**).

Pe oasele postcraniene leziunile sunt greu vizibile, din cauza degradării acestora. Am consemnat o rană de apărare pe humerusul stâng (prin ridicarea brațului pentru a proteja zona feței), rană ce nu a fost provocatoare de moarte. Neexistând însă urme de vindecare (**Fig. 8**), presupunem că individul a decedat în urma altor tipuri de leziuni.

Fig. 8. Leziune cu pierdere de material osos la nivelul humerusului
Fig. 8. Injury with loss of bone tissue at a humeral level

Fig. 9. Vertebra lombară cu perforație de formă pătrată
Fig. 9. Lumbar vertebra with a square perforation

Fig. 10. Oase cu leziuni provocate de proiectile: frontal (stânga), tibie (dreapta)
Fig. 10. Bones with projectile injuries: frontal (left), tibia (right)

O leziune interesantă este aceea de pe o vertebră lombară. Aceasta are formă pătrată și deschiderea de 4 mm. Bănuim că putea fi făcută de un vârf de săgeată (de arbaletă sau de arc) sau de suliță (**Fig. 9**). Leziunea nu este compatibilă cu viața, deoarece a ajuns în canalul medular și a secționat măduva spinării.

Alt tip de rană provocatoare de moarte a fost surprinsă la doi indivizi, fiind cauzată de proiectile. În primul caz, rana a fost produsă în segmentul cefalic, pe osul frontal, în partea superioară stângă (**Fig. 10**, stânga), iar la cel de al doilea, pe partea interioară a diafizei tibiei drepte (**Fig. 10**, dreapta).

Dacă prin osul frontal proiectilul a penetrat, în cazul tibiei observăm că proiectilul nu a reușit să penetreze osul, ajungând doar până în zona medulară și rămânând fixat în os. Proiectilele nu au fost găsite, însă pe diafiza tibiei (**Fig. 11**), în partea de jos, se poate remarca o urmă oblică de tăietură, care poate fi atribuită unei leziuni de extragere a proiectilului din rană cu un obiect tăios (cuțit). Diametrul orificiilor este de cca. 16-18 milimetri, ceea ce ne duce cu gândul că puteau fi provocate de proiectilele de archebuză (în cazul în care înhumarea a avut loc la sfârșitul primei jumătăți a secolului al XVI-lea, în timpul domniei lui Pertu Rareș). Diametrul se potrivește cu calibrul archebuzelor din acea perioadă (Hânceanu 2014). Pentru o perioadă mai târzie, de la începutul secolului al XVIII-lea, din timpul domniei lui Dimitrie Cantemir, există, de asemenea, o potrivire, doar că între timp au apărut muschetele, rănile putând fi provocate și de acestea. În acea perioadă armele de foc nu aveau o pondere covârșitoare și se completau, pentru lupta de la distanță, cu arcuri cu săgeți și cu arbalete.

Concluzii

Descoperirea gropilor comune este importantă pentru elucidarea anumitor evenimente sociale și politice, a unor epidemii sau cataclisme naturale. Gropile comune sunt mai rar întâlnite; acestea prezintă asemănări și deosebiri, fiind săpate pentru a deservi înhumărilor multiple, fără pierdere de timp, din nevoi iminente și pot avea un număr mai mare sau mai mic de indivizi.

O groapă comună a fost descoperită în cimitirul „Sfântul Sava" din București (Constantinescu *et alii* 2017). În aceasta au fost descoperite trei schelete masculine cu multiple traumatisme provocate de arme tăioase și proiectile. Indivizii din această groapă comună prezintă leziuni similare cu cei din groapa comună de la Horlești. Autorii presupun că decesul acestora, ca și în cazul studiului nostru, se datorează rănilor grave suferite la nivelul scheletului cefalic în urma unor confruntări armate.

O altă înhumare colectivă impresionantă este cea de la Praga-Karlin (Kacl 2014), unde pe o suprafață mai mare a unui cimitir s-au descoperit înhumări colective succesive în gropi săpate de-a lungul unei perioade mai lunge de timp. În

acest caz, autorii au beneficiat de artefacte pentru datare și au ajuns la concluzia că gropile au fost folosite din motive sanitare de către o unitate spitalicească militară. Aceștia au fost înhumați cu o oarecare grijă creștină spre deosebire de decedații de la Horlești.

Un alt caz de groapă comună este cel din Nastved din Danemarca (Boucherie et *alii* 2015), unde, la fel ca în cazul gropii comune de la Horlești, colecția osteologică a fost recuperată dintr-un context funerar unic. Conform datărilor cu ^{14}C, indivizii au fost îngropați simultan în groapă și au murit în jurul anilor 1300-1350. Numărul minim de indivizi (NMI) a fost estimat la aproximativ 60 de persoane, pe baza inventarierii femurelor de pe partea dreaptă. Eșantionul prezintă caracteristicile unui mormânt corelat cu o confruntare războinică. Profilul demografic arată că înhumații sunt bărbați adulți tineri. Aici, ca și în cazul înhumaților de la Horlești, a fost remarcată o prevalență ridicată a rănilor ce leagă defuncții de o moarte violentă.

Pe baza descoperirilor similare și a cunoașterii specificului gropilor comune, am analizat amănunțit osemintele descoperite în groapa comună de la Horlești. Astfel, putem afirma cu certitudine că majoritatea indivizilor aveau vârsta biologică în momentul decesului cuprinsă în intervalul 20-50 de ani și erau, cu o pondere covârșitoare, de sex masculin. În determinarea sexului am întâmpinat unele greutăți, în sensul că, unele fragmente disparate nu au putut fi determinate, de aici dubiile noastre în ceea ce privește faptul că toți înhumații erau de sex masculin.

Printr-o inventariere amănunțită a materialului osteologic am aflat că numărul minim de indivizi (NMI) este de 99. Acest element a fost determinat pe baza numărului maxim de oase frontale înregistrabile. Un rezultat asemănător este oferit de inventarierea femurelor (oase pereche), ce ne-a indicat un număr minim de indivizi de 98. Datorită excesivei fragmentări și a volumului mare de oase, putem aprecia că numărul indivizilor înhumați în această groapă comună poate fi ceva mai mare, dar nu cu mult. Putem estima eroarea, în plus, cu aproximativ 20 de indivizi. În urma acestei estimări, putem spune că avem de a face cu cea mai mare groapă comună cercetată antropologic din România.

În urma analizei tipologice, constatăm că ponderea majoritară a punctelor tipologice aparține tipului mediteranoid, urmat de caracterele est-europoide și dinaroide, cu o pondere egală. De remarcat că elementele nordoide și cele proto-europoide sunt destul de bine conturate. Am întâlnit și ceva elemente alpinoide. Interesant este faptul că am surprins și elemente mongoloide. Acest ansamblu tipologic este asemănător cu cel al necropolelor sincrone din secolul al XVI-lea și din secolul al XVII-lea. Tipologia poate fi un argument pentru atribuirea gropii comune de la Horlești, atât perioadei de domnie a lui Petru Rareș, cât și celei de domnie a lui Dimitrie Cantemir.

Tabloul traumatic este divers și prezent pe majoritatea oaselor mai bine conservate, dar nu numai. Acesta ne duce cu gândul la decese violente, ce pot fi corelate în acele vremuri războaielor sau pogromurilor. Am întâlnit traumatisme singulare sau multiple (lovituri repetate pe același segment scheletic). Acestea, într-o proporție covârșitoare, sunt cauzatoare de moarte. Interesantă este prezența traumatismelor provocate de proiectile, care corespund cu calibrele de archebuză din perioada mai timpurie celei de domnie a lui Petru Rareș sau de muschetă, care corespund perioadei mai târzii, respectiv domniei lui Dimitrie Cantemir. Remarcăm și o urmă de săgeată pe o vertebră lombară, care a pătruns până la măduva spinării, provocând decesul persoanei. Orificiul de intrare a săgeții are o secțiune pătrată și ne poate duce cu gândul atât la un vârf de săgeată de arc, cât și la un vârf de săgeată de arbaletă. Atât arcul, cât și arbaleta erau arme comune în perioadele mai sus amintite.

Oricum am privi acest ansamblu funerar, cert este că defuncții au suferit o moarte violentă și decesul lor a fost rapid și traumatic. Datarea exactă este dificilă și a putut fi doar aproximată pe baza analizei cu ^{14}C suportată de către Procuratura Militară Iași. Oasele de animale găsite în groapă sunt, cel mai probabil, resturile de hrană ale groparilor.

Lipsa oricărui artefact dovedește că defuncții nu au beneficiat de nici un fel de respect la înhumare, ei fiind îngropați în pripă, cu mijloace și efort minim. Un argument posibil pentru lipsa de respect cu care au fost tratați defuncții este acela că ei erau de altă religie decât cei care i-au îngropat. Cel mai probabil, defuncții au fost deposedați de toate bunurile (din cauza lipsei orcărui artefact) înainte de a fi îngropați, ei făcând parte din tabăra învinșilor.

Bibliografie

Adams, Konisberg 2004: B. J. Adams, L. W. Konisberg, *Estimation of the most likely number of individuals from commingled human skeletal remains*, American Journal of Physical Anthropology 125, 2, 2004, p. 138-151.

Adams, Konigsberg 2008: B. J. Adams, L. W. Konigsberg, *How many people? Determining the number of individuals represented by comingled human remains*, în: B. J. Adams, J. E. Byrd (eds.), *Recovery, Analysis, and Identification of Commingled Human Remains*, Totowa, 2008, p. 241-255.

Alexeev 1966: V. P. Alexeev, *Osteometrija*, Nauka, Moskva, 1966 // В. П. Алексеев, *Остеометрия*, Наука, Москва, 1966.

Alexeev, Debetz 1964: V. P. Alexeev, G. F. Debetz, *Kraniometria. Metodika antropologhiceskih issledovanij*, Nauka, Moskva, 1964 // В. П. Алексеев, Г. Ф. Дебец, *Краниометрия. Методика антропологических исследований*, Наука, Москва, 1964.

Aufderheide, Rodriguez-Martin 1998: A. C. Aufderheide, C. Rodriguez-Martin, *The Cambridge Encyclopedia of Human Paleopathology*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

Bach 1965: H. Bach, *Zur Berenchnung der Körperhöhe aus den langen Gliedmassenknochen weiblicher Skelette*, Anthropologhischer Anzeiger 29, 1965, p. 12-21.

Baker 1974: J. R. Baker, *Race*, Oxford University Press, New York, London, 1974.

Barnes 1994: E. Barnes, *Developmental defects of the axial skeleton in paleopathology*, University Press of Colorado, Niwot, 1994.

Barnes 2012: E Barnes., *Atlas of Developmental Field Anomalies of the Human Skeleton: A Paleopathology Perspective*, Wiley-Blackwell, Hoboken, 2012.

Bello 2005: S. Bello, *The reciprocal effects of taphonomy, funerary practices and anatomical features on the state of preservation of human remains. Taphonomy and state of preservation of human remains*, în: S. R. Zakrzewski, M. Clegg (eds.), *Proceedings of the Fifth Annual Conference of the British Association for Biological Anthropology and Osteoarchaeology*, BARIntSer 1383, Oxford, 2005, p. 1-10.

Biasutti 1959: R. Biasutti, *Le Razze e I Popoli della Terra*, vol. I-IV, U.T.E.T., Torino, 1959.

Blanchard 2010: B. K. Blanchard, *A study of the accuracy and reliability of sex estimation methods of the human pelvis*, A Thesis presented to the Faculty of California State University, Chico, 2010.

Boev 1972: Boev, P., *Die Rassentypen der Balkanhalbinsel und der Ostagaischen Inselwelt und deren Bedeutung fur die Herkunft ihrer Bevolkerung*, Verlag der Bulgarischen Akademie der Wissenschaften, Sofia, 1972.

Bolohan 2016: N. Bolohan, C. S. Ionescu, I. Rotariu, *Uncovering a Peculiar Mass Grave in Eastern Romania, Settelments of life and death Studies from Prehistory to Middle Age, Proceedings of an International Colloquium Tulcea 25th-28th of May 2016*, 2016, p. 408-416.

Boucherie 2015: A. Boucherie, N. Lynnerup, M. L. S. Jørkov, M. Smith, *Traumatological analysis of the skeletons from the Medieval mass grave of Sandbjerget (Naestved, Denmark, AD 1300-1350),* Poster, 17th Annual conference of the BABAO, Sheffield, 18th-20th September 2015.

Breitinger 1938: E. Breitinger, *Zur Berenchnung der Korperhohe aus den langen Gliedmassenknochen*, Anthropologhischer Anzeiger 14, 1938, p. 249-274.

Brickley, Ives 2008: M. Brickley, R. Ives, *Bioarchaeology of Metabolic Bone Disease*, Academic Press, Oxford, 2008.

Bruzek 2002: J. Bruzek, *A method for visual determination of sex, using the human hip bone*, American Journal of Physical Anthropology 117 (2), 2002, p. 157-168.

Buikstra, Ubelaker 1994: J. E. Buikstra, D. H. Ubelaker, *Standards for DataCollection from Human Skeletal Remains*, Arkansas Archaeological Survey Research Series, No 44, Fayetteville, 1994.

Bunak *et alii* 1941: V. V. Bunak, M. F. Nesturch, I. I. Roginskij, *Antropologhija. Kratkij kurs*, Ucipedghiz, Moskva, 1941 // В. В. Бунак, М. Ф. Нестурх, И. И. Рогинский, *Антропология. Кратκий курс*, Учпедгиз, Москва, 1941.

Byrd, Adams 2011: J. Byrd, B. J. Adams, *Analysis of commingled human remains*, în: S. Blau, D. H. Ubelaker (eds.), *Handbook of Forensic Anthropology and Archaeology*, California, 2011, p. 86-174.

Connell 2008: B. Connell, *Preservation and archaeological data*, în: N. Powers (ed.), *Human osteology method statement*, Museum of London, London, 2008, p. 9.

Constantinescu *et alii* 2017: M. Constantinescu, E. Gavrilă, S. Greer, A. Soficaru, D. Ungureanu, *Fighting to the Death: Weapon Injuries in a Mass Grave (16th-17th Century) from Bucharest, Romania*, International Journal of Osteoarchaeology 27, 1, 2017, p. 106-118.

Eickstedt 1934: von Eickstedt, E., *Rassenkunde und Rassengeschichte der Menschheit*, Enke, Stuttgart, 1934.

Ferembach *et alii* 1979: D. Ferembach, I. Schwidetzky, M. Stloukal, *Recommandations pour determiner l'age et le sexe sur le squelette*, Bulletine et Memoire de la Societe d'Anthropologie de Paris XIII, 6, 1, 1979, p. 7-45.

Hânceanu 2014: G. D. Hânceanu, *Archebuză din secolul al XVII-lea descoperită în Târgul Romanului*, Arheologia Moldovei XXXVII, 2014, p. 273-283.

Katzenberg, Saunders 2008: M. A. Katzenberg, R. S. Saunders, *Biological Anthropology of the Human Skeleton*, Wiley-Liss, Hoboken, 2008.

Kacl 2014: P. Kacl, E. Průchová, *Military mass graves fromPrague-Karlín,* Poster, 20th Anual Meeting of European Association of Archaeologists, Istanbul, 10-14 september 2014.

King 1981: J. C. King, *The Biology of race*, The University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1981.

Lambacher *et alii* 2016: N. Lambacher, K. Gerdau-Radonic, E. Bonthorne, F. J. V. Tarazaga Montero, *Evaluating three method to estimate the number of individuals from a commingled context*, Journal of Archaeological Science Reports 10, 2016, p. 674-683.

Latham, Finnegan 2010: K. E. Latham, M. Finnegan (eds.), *Age Estimation of the Human Skeleton*, Charles C. Thomas Publisher, Illinois, Springfield, 2010.

Mann, Hunt 2005: R. W. Mann, D. R. Hunt, *Photographic Regional Atlas of Bone Disease: A Guide to Pathologic and Normal Variation in the Human Skeleton*, Charles C. Thomas Publisher, Illinois, Springfield, 2005.

Mann *et alii* 2016: R. W. Mann, D. R. Hunt, S. Lozanoff, *Photographic Regional Atlas of Non-Metric Traits and Anatomical Variants in the Human Skeleton*, Charles C. Thomas, Illinois, Springfield, 2016.

Manouvrier 1892: L. Manouvrier, *Determination de la taille d'apre`s les grands os des members*, Revue de l'Ecole d'Anthropologie, La Société d'Anthropologie de Paris 2, 1892, p. 227-233.

Maresh 1970: M. M. Maresh, *Measurements from roentgenograms*, în: R. W. McCammon (ed.), *Human Growth and Development*, Charles C. Thomas, Springfield, Illionois, 1970, p. 155-200.

Mays 1998: S. Mays, *The archaeology of human bones*, Routledge, London, New York, 1998.

Moorrees *et alii* 1963: C. F. A. Moorrees, E. A. Fanning, E. E. Hunt, *Age variation of formation stages for ten permanent teeth*, Journal of Dental Research 42, 1963, p. 1490-1502.

Necrasov O., Cristescu M. 1957: *Contribution à l'étude anthropologique de la population moldave du XVI-eme siècle – Traian*, Annales Scientifiques de l'Université „Alexandru Ioan Cuza" Iassy, III, 1-2, p. 84-104.

Nemeskéri *et alii* 1960: J. Nemeskéri, L. Harsányi, Gy. Acsády, *Methoden zur Diagnose des Lebensalters von Skelettfunden*, Anthropologhischer Anzeiger 24, 1960, p. 70-95.

Ortner 2003: D. J. Ortner, *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains*, Academic Press, Oxford, 2003.

Pearson 1899: K. Pearson, *Mathematic contributions to the theory of evolution. On the reconstruction of stature of prehistoric races*, Philosophical Transactions of the Royal Society Series A 192, 1899, p. 169-244.

Périer 1935: A. L. Périer, *Observation sur le phénomène de l'abrasion dentaire fonctionnelle chez un groupe ethnique inférieur*, Odontologie 28, 10, 1935, p. 687-697.

Périer 1949: A. L. Périer, *Usure, abrasion, érosion*, Pratique Odonto-Stomatologique 140, 1949, p. 1-7.

Simalcsik 2018: R. D. Simalcsik, *Typological, synchronic and diacronic analogies from the Medieval period in Săbăoani locality, Neamț county, Romania,* ANASTASIS, Research in Medieval Culture and Art V, 2, 2018, p. 138-139.

Roberts, Manchester 2007: Ch. Roberts, K. Manchester, *The Archaeology of Disease*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 2007.

Schaefer *et alii* 2009: M. Schaefer, S. Black, L. Scheuer, *Juvenile osteology*, Academic Press, London, New York, 2009.

Schmitt 2005: A. Schmitt, *Une nouvelle methode pour estimer l'age au deces des adultes a partir de la surface sacro-pelvienne iliaque*, Bulletine et Memoire de la Societe d'Anthropologie de Paris 17, 1-2, 2005, p. 1-13.

Smith, Knight 1984: B. G. Smith, J. K. Knight, *An index for measuring the wear of teeth*, British Dental Journal 156, 12, 1984, p. 435-438.

Stevens Coon 1954: C. Stevens Coon, *The Races of Europe*, The Macmillan Company, New York, 1954.

Stradalova 1975: V. Stradalova, *Sex differences and sex determination on the sacrum*, Anthropos 13, 3, 1975, p. 237-244.

Trotter, Gleser 1951: M. Trotter, G. Gleser, *The effect of ageing on stature*, American Journal of Physical Anthropology 9, 3, 1951, p. 311-324.

Trotter, Gleser 1952: M. Trotter, G. Gleser, *Estimation of stature from long bones of American whites and Negroes*, American Journal of Physical Anthropology 10, 4, 1952, p. 469-514.

Trotter, Gleser 1958: M. Trotter, G. Gleser, *A Reevaluation of Estimation of Stature Based on Measurements of Stature Taken during Life and of Long Bones after Death*, American Journal of Physical Anthropology 16, 1, 1958, p. 79-123.

Ubelaker 1979: D. H. Ubelaker, *Human Skeletal Remains: Excavation, Analysis and Interpretation*, Taraxacum, Washington D.C., 1979.

Ubelaker 2002: D. H. Ubelaler, *Approaches to the Study of Commingling in Human Skeletal Biology*, în: W. D. Haglund, M. H. Sorg (eds.), *Advances in Forensic Taphonomy: Method, Theory, and Archaeological Perspectives*, Boca Raton, London, New York, 2002, p. 355-378.

Vallois 1944: H. V. Vallois, *Les races humaines*, Presses Universitaires, Paris, 1944.

Vallois 1953: H. V. Vallois, *Race*, Anthropol Today, A. L. Kroeber (ed.), University of Chicago, 1953, p. 145-162.

Waldron 2009: T. Waldron, *Palaeopathology*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2009.

Walrath *et alii* 2004: D. E. Walrath, P. Turner, J. Bruzek, *Reliability test of the visual assessment of cranial traits for sex determination*, American Journal of Physical Anthropology 125, 2, 2004, p. 132-137.

White, Folkens 2005: T. D. White, P. A. Folkens, *The Human Bone Manual*, Academic Press, Amsterdam, Boston, 2005.

Webografie

1. https://www.google.com/maps/place/Comuna+Horle%C8%99ti/@46.5559287,26.8046652,7.75z/data=!4m5!3m4!1s0x40caee54c846d14d:0x75e3b4db0ba2aa47!8m2!3d47.1106292!4d27.3803049